Geestelijk verzorgers bij Justitie: hoe anders zijn ze?
Marjo van Bergen, Humanistisch Raadsvrouw bij de Dienst Geestelijke Verzorging (DGV)
binnen de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) van het ministerie van Justitie
Versie 2, 19 maart 2010

In de waan van alledag vergeten we als geestelijk verzorgers in de zorg wel eens dat geestelijk verzorgers ook in andere werkvelden actief zijn. Nu ons register in de steigers staat, rijst de vraag of het ook open zou moeten staan voor onze collega's bij Justitie en Defensie. Sterker nog, misschien zouden ze zelfs lid moeten kunnen worden van de VGVZ. Maar weten we eigenlijk wel voldoende over de praktijk in die werkvelden? In dit artikel een visie van een collega bij Justitie op wat ons bindt en wat ons scheidt.
Geestelijk verzorgers bij Justitie: hoe anders zijn ze?

'Ingesloten zijn is voor niemand gemakkelijk. Als je gevangen zit, staat je leven op zijn kop. Je bent de grip op alles kwijt. Thuis is ver weg. Je maakt je zorgen. Over je geliefde en kinderen, over je ouders, of over de toekomst. Ook gevoelens van schaamte, schuld, eenzaamheid, gemis en verdriet kunnen je overspoelen. Dan kun je het heel moeilijk hebben. En toch moet je verder.
Gelukkig sta je er niet alleen voor. Met je sores en verdriet kun je terecht bij een geestelijk verzorger. Je kunt bij hem je hart luchten en een luisterend oor en troost vinden. De geestelijk verzorger kan je ook ondersteunen als je zoekt naar antwoorden op vragen over jezelf en de zin van je leven. En misschien zelfs op weg helpen om sterker naar buiten te gaan.'

U leest het voorwoord van het boekje *Omdat het om mensen gaat*[1], het voorlichtingsboekje over geestelijke verzorging voor gedetineerden. Herkenbaar voor u als geestelijk verzorger in de zorg? Waarschijnlijk wel. Dit is uw beroep, dat uitgeoefend wordt in een andere context, denkt u. Als ik u vertel dat in dit boekje in 4 pagina's beschreven wordt hoe geestelijke verzorging werkt, en dat er vervolgens 14 pagina's besteed worden aan de 7 denominaties van de geestelijke verzorging, wordt dat al anders vermoed ik. De laatste pagina van het boekje is een antwoordformulier. *Van welk type geestelijke verzorging zou u gebruik willen maken?,* wordt gevraagd. Vervolgens een multiplechoice-rijtje, met alle denominaties, een categorie 'overig', en de mogelijkheid om 'geen behoefte' aan te kruisen. Toegevoegd: *slechts één antwoord mogelijk*. Zie daar in een notendop het wat mij betreft belangrijkste verschil met de geestelijke verzorging in de zorg.
In dit artikel neem ik u mee op een verkenningstocht langs geestelijke verzorging in een justitiële context. De belangrijkste leidende vraag is hoe het vak geestelijk verzorger vorm krijgt in deze context, en waarin dat verschilt van de zorgcontext. Een vraag die voor u als beroepsvereniging van belang is, omdat de ambitie onder u leeft 'geestelijk verzorger' tot een beschermd beroep te maken, het door u opgerichte kwaliteitsregister open te stellen voor geestelijk verzorgers uit andere werkvelden, en wellicht op termijn de VGVZ tot een beroepsvereniging voor alle geestelijk verzorgers te maken.[2]

1. De inhoud van het werk

Als geestelijk verzorger ondersteunen we onze cliënten bij het ontwikkelen, vormgeven en beleven van hun eigen levensbeschouwing. We ontmoeten mensen die zich in grenssituaties

[1] *Omdat het om mensen gaat*. Informatiebrochure Dienst Geestelijke Verzorging, Dienst Justitiële Inrichtingen, Ministerie van Justitie, juni 2009.
[2] Met dank aan Patrick Vlug, Hanneke van der Sluis, Wilma Reinders, Hans Scheper, Tony Snel en Jellika Thomas voor suggesties en commentaar.

bevinden. In hun leven is iets aan de hand, vaak iets ingrijpends. Allerlei existentiële vragen doen zich voelen. Juist dan en daar zijn wij aanwezig. De vragen die onze cliënten inbrengen ontstaan op het kruispunt van hun levensverhaal en levensovertuiging enerzijds en de context waarbinnen we elkaar ontmoeten anderzijds. Dat betekent dat de aard van de vragen die justitiële cliënten inbrengen globaal verschillen met de vragen die in de zorg op ons afkomen. Het gaat ook gedeeltelijk om verschillende groepen cliënten. Zo zijn de justitiële cliënten jonger, veel vaker man, vaker migrant, van meer verschillende nationaliteiten en meer divers qua levensbeschouwing dan de cliënten in de zorg. Vaak zijn ze afkomstig uit een problematisch sociaal-economisch milieu en is er sprake van een laag opleidingsniveau. Er is naar verhouding een grote groep die te kampen heeft met psychiatrische- en verslavingsproblematiek. En, last but not least, de cliënten in de justitiële inrichtingen zitten daar omdat ze verdacht worden van of bestraft zijn voor een misdrijf.

Existentiële thema's

Voor een buitenstaander ligt het misschien voor de hand om te denken dat de meeste contacten in de justitiële context gaan over schuld en schaamte, verantwoordelijkheid, moraliteit, goed en kwaad. Hoe is dat in de praktijk?

> *Denise wil graag met me praten. Ze heeft problemen met Jeugdzorg. Haar jongste kindje zit door haar detentie in een pleeggezin. Ze heeft 5 kinderen, de oudsten zijn al bijna 30. Ze zou graag willen dat haar zoontje bij haar zuster in huis komt. Ze hoopt dat ik haar wil helpen met het contact met Jeugdzorg. Ze zit vast vanwege een serie winkeldiefstallen.*
> *In de weken die volgen spreken we elkaar een aantal malen. Ik bel inderdaad voor haar met Jeugdzorg. Een plaatsing van het zoontje binnen de familie blijkt onmogelijk, omdat alle familieleden in aanraking zijn geweest met Justitie. Denise is daar verbolgen over. Ze vertelt me dat 2 oudere zonen ook uit huis geplaatst zijn geweest, onder de hoede van Jeugdzorg, en dat het juist met hen verkeerd afgelopen is. Voor haar is het verband klip en klaar: als Jeugdzorg zich ermee bemoeit gaat het fout met de kinderen.*
> *Een ander thema is haar positie binnen haar familie in Suriname. Ze is nu op de leeftijd dat vrouwen in Suriname niet meer afhankelijk hoeven te zijn van hun moeder of broers. En zij heeft helemaal niks. Ze is naar Nederland gegaan, is aan het werk gegaan in de horeca, maar het is haar niet gelukt zoveel geld te verdienen dat ze in Suriname een huis kon bouwen. In plaats daarvan heeft ze gesukkeld met steeds een nieuw kind en was ze regelmatig werkloos. Ze schaamt zich daarvoor. De hoop op een goede toekomst in Nederland heeft ze opgegeven. Voor een paar van haar kinderen is dat nog wel mogelijk, maar daar speelt zij geen rol meer in.*
> *We hebben een intensief gesprek over Winti. Denise heeft gaven, en bij haar laatste reis naar Suriname werd het heel duidelijk wat de Winti van haar wilden. Ze heeft door haar verblijf in Nederland haar gaven verwaarloosd. Ze droomt sindsdien, ze krijgt allerlei kennis doorgestuurd. Bij het wakker worden schrijft ze alles op. Ze wil nu luisteren. Heel lang heeft ze zich afgesloten, ze wilde een Nederlandse toekomst. Nu wil ze terug, naar Suriname, om te doen wat moet gebeuren, om dienstbaar te zijn aan haar familie en gemeenschap. Het statusverschil tussen wie ze in deze dromen is, en wie ze in de gevangenis is is uitermate pijnlijk voor haar. Het is alsof ze in twee werelden leeft. Met mij kan ze soms in die andere wereld zijn. Daar is toekomst.*

Denises verhaal gaat maar heel marginaal over schuld en verantwoordelijkheid. De moraliteit van winkeldiefstal is niet wat haar bezighoudt. Ze lijkt eerder een slachtoffer-houding aan te

nemen ten opzichte van het delict en de consequenties ervan: dat ze vastzit en dat ze op dit moment geen zeggenschap heeft over wat er met haar zoontje gebeurt.
Als geestelijk verzorger is dat vaak lastig. Naast de cliënt gaan staan, diens perspectief volgen, verhoudt zich vaak op gespannen voet met de eigen moraliteit, die ook levensbeschouwelijk verankerd is. Hoe daarmee om te gaan is een vraag die geestelijk verzorgers bij justitie zeker bezighoudt. De humanisten bereiden een publicatie voor over 'kwaad en het humanistisch geestelijk werk bij justitie'. Verschillende HGV-ers beschrijven hierin hun vragen en werkwijze bij het spreken over het delict met hun cliënten. Ook christelijke en islamitische geestelijk verzorgers houden zich ermee bezig.

Een thema dat wél heel gemakkelijk en regelmatig op tafel komt is rechtvaardigheid. De justitiële inrichting is een omgeving waarin mensen ingeperkt worden in hun vrijheid. Dagelijks worden op allerlei momenten grenzen gesteld: waar en wat je eet, wanneer je schoon mag maken en hoe grondig je dat hebt te doen, hoeveel ondergoed in je kast mag liggen, hoe beleefd je bent, hoe laat je in en uit je cel mag en moet, wie je te woord moet staan, wat je in je brieven mag schrijven, wanneer je mag bellen, hoeveel geld je op je gevangenisrekening mag hebben, noem maar op. Al deze zaken zijn tot op detailniveau in regeltjes vastgelegd. Tussen gedetineerden en personeel vormt dit een veelbesproken onderwerp. In een context waar mensen vrij weinig wezenlijke activiteiten kunnen ontplooien, en wel steeds met die beperkingen in het regime om moeten gaan, vormt het gesprek over de regels een van de weinige uitdagingen. Voor gedetineerden lijkt het vaak een soort steekspel, waarbij het de kunst is om zoveel mogelijk regeltjes paraat te hebben, en daarmee het eigen gelijk te halen. Het gesprek over die regels vindt plaats in juridische termen. Als men er daarmee niet uitkomt, gaat het over rechtvaardigheid. Is het rechtvaardig om iemand bewust leed toe te voegen in de vorm van bestraffing, vragen gedetineerden zich af, of is dat buiten verhouding?
Vanuit het oogpunt van de geestelijk verzorger is het zaak om onderscheid te maken tussen een verhaal van een gedetineerde dat in het normale steekspel past, en een verhaal dat een signaal is dat er meer aan de hand is. Het komt wel eens voor dat je als geestelijk verzorger vermoedt dat de humaniteit in de inrichting in het geding is. Dat kan bijvoorbeeld gaan om een gespannen verhouding tussen je cliënt en een bepaalde bewaarder, waarin grenzen overschreden lijken te worden. Daarnaast komen er incidenten voor, waarbij geweld gebruikt wordt, bijvoorbeeld als er op de afdeling gevochten wordt, of als iemand door het lint gaat en naar een isolatiecel gebracht wordt. Dat geweld moet proportioneel zijn. Gedetineerden vertellen daar hun eigen verhaal over. Als geestelijk verzorger probeer je daarbij ook een inschatting te maken over die proportionaliteit van het gebruikte geweld. Als je dat nodig acht, kan je grensoverschrijdingen binnen de inrichting aankaarten. Gedetineerden weten dat, en spreken je daar ook op aan. Al met al vormen repressie, angst, macht, geweld en de discussie over rechtvaardigheid daarachter veel voorkomende gespreksonderwerpen.

Onder de geestelijk verzorgers worden verschillende invalshoeken gekozen, die meer nadruk krijgen in het contact. Sommigen kiezen ervoor waar mogelijk het gesprek over schuld en verantwoordelijkheid te voeren. Anderen zijn heel scherp op de humaniteit, en het gesprek over rechtvaardigheid. Wat mij betreft is het belangrijkste thema dat zich aan me opdringt het menselijk tekort, de mislukking die zo vaak spreekt uit de verhalen van mijn cliënten. De vraag is dan of en hoe mensen weer in staat zijn zichzelf op te richten, en opnieuw zin te geven aan hun eigen leven. Een onlosmakelijk daarmee samenhangend thema is verbondenheid. Detentie is per definitie een situatie van uitsluiting. De samenleving zet je voor kortere of langere tijd buiten de deur, je bent ongewenst in de mensengemeenschap. Veel gedetineerden hebben daarvoor zelf al stappen gezet waardoor ze zichzelf buiten die

gemeenschap plaatsten. De vraag die de detentie oproept is of en hoe die wond tussen deze persoon en de samenleving geheeld kan worden, en of zij of hij opnieuw op een zingevende manier een plek in die samenleving in kan gaan nemen. Ook Denise's situatie roept deze vraag op.

Existentiële thema's justitie en zorg
Als ik deze thema's vergelijk met wat mijn cliënten mij in de zorg lieten zien, dan is er sprake van verschillen, maar ook van overeenkomsten.
In de zorg is het leed van de patiënt door het verlies van gezondheid een uitgangspunt. Het gaat er in zorgorganisaties in principe om dat leed te verminderen. Het gaat om leed dat niet door mensen toegebracht wordt, maar dat – min of meer toevallig – juist deze persoon treft. Het is het leed dat bij het leven hoort. Deze mens verdient onze beste zorg en steun, en dat is het bestaansrecht van de organisatie waar we binnen werken. Hoewel mensen daardoor ook min of meer geïsoleerd worden van de samenleving, is dat niet de eerste bedoeling.
Vraagstukken rondom uitsluiting zijn er zeker wel, maar op een hele andere grondslag dan bij justitie. Uitsluiting is een ongewenst bijverschijnsel in de zorg, en het is dan ook alleszins legitiem om de ander daarbij te ondersteunen.
In beide contexten zijn wel degelijk ook machtsvragen aan de orde die samenhangen met de opname in een institutie. Het gevaar dat een persoon tot object gemaakt wordt is aan de orde van de dag. Het isolement van de buitenwereld en de consequenties daarvan spelen in beide omgevingen. Voor beide werkvelden geldt dat er vaak sprake is van grote veranderingen in het eigen leven en dat mensen zichzelf de vraag stellen hoe daarmee om te gaan.
Voor de GV-er bij justitie is de verbondenheid met de cliënt echter problematischer, niet in het minst omdat de buitenwereld geregeld om een legitimatie van deze zorg en aandacht voor criminelen vraagt. De eigen moraliteit van de GV-er is echter in het cliëntcontact zelf ook regelmatig in het geding. Ook de eigen veiligheid moet steeds in acht genomen worden. Dat levert een andere dynamiek op in afstand en nabijheid.

2. De context: de justitiële organisatie

Orde, rust en veiligheid
De Dienst Justitiële Inrichtingen kent net zoals de Zorg een onderverdeling in werkvelden. Er zijn Huizen van Bewaring, Gevangenissen, Justitiële Jeugdinrichtingen, Detentiecentra en Uitzetcentra voor Vreemdelingenbewaring, TBS-klinieken en recent ook Forensische Psychiatrische Centra. Afhankelijk van het soort inrichting en de specifieke groep gedetineerden die er zit wordt er een meer of minder streng regime gehandhaafd.
De inrichting en de cultuur van de organisatie zijn vanzelfsprekend met haar kernactiviteiten verbonden. Een vaak gehanteerde trits, bijvoorbeeld in de huisregels van de inrichtingen, is *rust, orde en veiligheid* als basis van de gang van zaken in de inrichting[3]. Dat leidt zoals gezegd tot verregaande protocollisering, waarin het (juridisch) opvolgen van regels erg

[3] Zie o.a. PBW art. 5 lid 3: De directeur is, voor zover zulks noodzakelijk is in het belang van de handhaving van de orde of de veiligheid in de inrichting of een ongestoorde tenuitvoerlegging van de vrijheidsbeneming, bevoegd aan de gedetineerden bevelen te geven. De gedetineerden zijn verplicht deze bevelen op te volgen.

belangrijk is. Op de werkvloer leidt dat nogal eens tot een nee-cultuur: gedetineerden die iets nodig hebben buiten de regels om krijgen éérst nul op rekest. Ervaren bewaarders kunnen vaak wel flexibeler met de regels omgaan en inschatten wanneer dat wel en niet noodzakelijk is. Dat gaat dan niet direct om grote privileges, maar om zaken als een noodzakelijk telefoontje buiten de vastgelegde telefoontijd om, een extra warme deken voor iemand die het heel koud heeft, of extra aandacht voor een medisch probleem.
Regels en humaniteit verkeren soms op gespannen voet. Het bewaken van de humaniteit van de detentie wordt in eerste instantie juridisch ingevuld: als de inrichting voldoet aan datgene waar de gedetineerde op basis van de Penitentiaire Beginselen Wet recht op heeft, is de humaniteit vanuit justitieel perspectief voldoende gewaarborgd. Een veelgehoorde uitdrukking als het gaat om het handhaven of afwijken van regels is: *'Ze zitten hier niet voor zweetvoeten!'*.

Vrijplaats en ambtsgeheim
In dit op beheersing gerichte systeem is voor de gedetineerden de vrijplaats en het ambtsgeheim dat de geestelijke verzorging biedt van groot belang. De positie van de GV-er is dan ook nadrukkelijk buiten de formele structuur. De GV-er valt niet onder de inrichtingsdirectie, maar onder de Dienst Geestelijke Verzorging. De inrichting is ook niet structureel betrokken bij de selectie van de GV-er die in de inrichting komt te werken. De Dienst Geestelijke Verzorging stelt een nieuwe GV-er voor, en over het algemeen wordt die keuze zonder meer overgenomen door de inrichtingsdirectie. *'GV-ers zijn wel bij, maar niet van Justitie'*, is een gevleugelde uitspraak binnen de DGV. Een inrichtingsdirecteur reageerde daar eens op met *'Maar als je er bij wilt horen, moet je er ook een beetje van willen zijn'*. Deze uitspraken laten het spanningsveld zien waarin GV-ers werken: hoor je er wel of niet bij? Ben je een aanwinst voor de inrichting in de zorg voor de gedetineerden, of vorm je een veiligheidsrisico dat gecontroleerd en beheerst moet worden? Beide aspecten maken deel uit van de relatie tussen geestelijke verzorging en inrichting. Vertrouwen en wantrouwen maken deel uit van de relatie, zowel van de kant van de inrichting als van de GV-er.

Regels, vertrouwen en wantrouwen
Voor medewerkers in de inrichting is GV lastig te hanteren. De aanwezigheid van de GV-er kan de rust, orde en veiligheid ten goede komen, maar kan ook allerlei dilemma's en onzekerheden opleveren. In de Vreemdelingenbewaring gaat het bijvoorbeeld om de vraag of de GV-er wel zorgvuldig omgaat met de politieke gevoeligheid, met perscontacten, met het voorkomen van het verspreiden van gevoelige informatie naar activistische groeperingen. Het principe van de veiligheid staat voor bewaarders soms op gespannen voet met de vrijplaats. Een bewaarder is formeel verantwoordelijk voor de veiligheid van een GV-er als die op zijn afdeling is. Als er een incident is, kan dat die bewaarder een waarschuwing opleveren, of in het ergste geval zijn baan kosten. In sommige situaties kan dat een bewaarder erg op de zenuwen werken. Kan hij wel steeds in de gaten houden waar die GV-er precies is, onttrekt hij zich niet aan het visuele toezicht? Mag de GV-er bijvoorbeeld een gedetineerde in zijn cel spreken, en onder welke voorwaarden? Als GV-er moet je de privacy van de gedetineerde bewaken. Dat levert soms rare confrontaties op.

> *Ik zit met een gedetineerde in een spreekkamer. Ik ken hem al een hele tijd, een gemoedelijke illegaal in Nederland verblijvende man van middelbare leeftijd. Het contact is vertrouwelijk en warm. Ik twijfel bij hem geen moment aan mijn eigen veiligheid. Recent is hij overgeplaatst naar een andere afdeling. Op die afdeling heerst vaak een gespannen sfeer. We zitten dus in die spreekkamer, een leeggehaalde cel direct tegenover de teampost van de bewakers. Er zit geen ruit in de deur, alleen*

het welbekende inspectieluikje. Op de afdeling is het rumoerig. Ik leun de deur aan, net niet in het slot, maar wel zo dicht dat de geluidsoverlast beperkt is. We praten. Dan ineens rukt een van de bewaarsters de deur open: 'DEUR OPEN!', schreeuwt ze naar binnen. Ze is meteen weer weg. Mijn cliënt en ik kijken elkaar aan. 'Wacht even', zeg ik, en loop naar buiten. Ik ga naar de bewaarster toe en vertel haar dat ik meestal toestemming krijg om met dichte of aangeleunde deur de spreekkamer te gebruiken, in verband met de geluidsoverlast op de afdeling. Dat ik dat alleen maar doe als ik zeker weet dat ik geen risico loop. Ze wil niet naar me luisteren, is kwaad, geagiteerd, ik zie dat het haar allemaal bijna teveel wordt. Het kan flink escaleren als ik nu doorzet. Dat wil ik niet, niet met haar, niet hier. Ik zeg tegen haar: 'deze discussie moeten wij hier niet voeren. Jij probeert je werk te doen, ik ook, en die regels die moeten ze op kantoor maar maken. Ik zal er nog een keer met de Directie over spreken'. Ik ga terug naar de spreekkamer en vervolg het gesprek met open deur.

Een ander gevoelig punt is het gebruik van telefoon en internet. GV-ers hebben vrijelijk toegang tot externe telefoonlijn en internet, voor gedetineerden is dat er alleen onder strikte controle. Ook de GV-ers hebben zich aan regels te houden in dit opzicht. Maar wie controleert die regels, vragen andere medewerkers zich wel eens af? Wat doet de GV-er in de beslotenheid van zijn kantoor? Laat hij de gedetineerde bellen of wie weet zelfs surfen op het net? Wat moet je als functionaris doen als je denkt dat een GV-er de regels overtreedt? Vaak wordt in zo'n geval een schriftelijke melding gedaan, die via de lijnen omhoog gaat naar de inrichtingsdirecteur, die vervolgens de GV-er benadert om een toelichting.

Tenslotte is er de vraag of en hoe de GV-er betrokken is bij de gang van zaken en het beleid in de inrichting. Het is bijvoorbeeld heel verschillend of GV-ers deelnemen aan gedetineerdenberaad (vergelijkbaar met een Multidisciplinair Overleg in een zorgorganisatie). In sommige inrichtingen zijn alle overlegsituaties taboe voor GV-ers, in andere inrichtingen wordt deelname op prijs gesteld, maar is het balanceren voor de GV-er om niet in het repressieve systeem getrokken te worden.

Informele netwerken

Dit alles betekent dat het ontwikkelen van een informeel netwerk binnen de inrichting van groot belang is. Vaak gaat dat niet zonder slag of stoot. Mijn eigen ervaring is, dat juist door het samen doormaken van incidenten het vertrouwen kan groeien.

Henri werkt in de inrichting aan de implementatie van allerlei veiligheidsmaatregelen. Een belangrijke man, die door veel medewerkers geconsulteerd wordt als ze vermoeden dat iets dat op de werkvloer gebeurt wellicht een veiligheidsrisico zou kunnen opleveren. Ik ben bezig een groepsbezoek van vrijwilligers aan gedetineerden op te starten. Kort voor de eerste bezoekmiddag hoor ik, dat de vrijwilligers alleen binnen mogen als ze tevoren gescreend zijn. Daarvoor zijn persoonlijke gegevens nodig. Ik ga hard aan het werk, maar het is vakantietijd en niet iedereen is te bereiken. Ik lever op de dag van de deadline een lijstje met vrijwilligers en hun gegevens bij Henri aan. De dag daarna komen de gegevens van nog 4 vrijwilligers binnen, die al jaren regelmatig bezoekwerk in een andere inrichting gedaan hebben. Ik sluis hun namen door naar Henri, met de vraag of zij ook binnen mogen. Henri is onverbiddelijk, het antwoord is 'Nee'. Ik vind die beslissing discutabel, en ga ermee naar de contactpersoon van de GV in de Directie. Die belooft het nog een keer op te nemen. Binnen een half uur heb ik een woedende mail van Henri, omdat ik hem probeer te passeren. Ik mail terug, maar krijg geen antwoord meer. Als ik hem daarna

tegenkom, doet hij ijzig beleefd tegen me. Bij een volgende gelegenheid doe ik erg mijn best Henri´s instructies omtrent de vrijwilligers precies uit te voeren. Als ik de namenlijsten aanlever praten we nog even over die vorige keer. Hij vertelt me iets over zijn positie, en dat hij zich ook een soort Kop van Jut voelt voor Directie en personeel. Ik kan dat goed begrijpen. We constateren dat we elkaar nog wel vaker tegen zullen komen en spreken af elkaar niet als kop van jut te gebruiken. En zo gebeurt het ook. Als ik een aantal maanden later een grote viering organiseer sluist hij op het laatste moment nog wat extra vrijwilligers voor me binnen. We zijn nu kameraden en kunnen op elkaar rekenen.

GV-er en organisatie, zorg en justitie

Het zal duidelijk zijn dat in vergelijking met de zorg het spanningsveld tussen GV-er en organisatie in diverse opzichten groter is. Hoewel in beide situaties de aanwezigheid van de geestelijke verzorging dezelfde juridische basis heeft, de vrijheid van godsdienst, is die juridische basis binnen de justitiële inrichtingen veel pregnanter aanwezig in het werk dan in de zorg. GV is binnen een justitiële inrichting een van de eilandjes binnen een zee van geboden en verboden. Het belang van de vrijplaats, het ambtsgeheim en verschoningsrecht, de vertrouwelijkheid die je je cliënt kunt bieden is in deze context veel uitgesprokener dan in de meeste zorginstellingen. De situatie in een psychiatrische inrichting komt er wellicht nog het dichtst bij in de buurt.
In de zorg wordt steeds vaker gestreefd naar een vorm van geïntegreerd werken, waarbij de GV-er nauw samenwerkt met de staf van een afdeling, een bijdrage levert aan de ontwikkeling van ethisch en zorginhoudelijk beleid en aan deskundigheidsbevordering en begeleiding van medewerkers. In vergelijking daarmee is de GV-er binnen een justitiële inrichting maar heel beperkt en met name informeel betrokken bij de organisatie.
Daarnaast heeft de justitiële GV-er in vergelijking met de zorg een beperktere bewegingsvrijheid in tijd en ruimte.

3. De organisatie van de Dienst Geestelijke Verzorging

De circa 250 GV-ers die in de justitiële inrichtingen werken, hebben allemaal één werkgever, de Dienst Geestelijke Verzorging (DGV) binnen de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) van het Ministerie van Justitie. Daarmee ben je als GV-er rijksambtenaar. Dat zou op gespannen voet staan met de scheiding tussen kerk en staat, als er niet een besturingsmodel gekozen was dat die scheiding regelt. De DGV kent een duaal en paritair bestuur, vastgelegd in een ministerieel goedgekeurd grondslagdocument.[4] Globaal betekent dat dat overheid en levensbeschouwelijke genootschappen gezamenlijk en als gelijkwaardige partners sturing geven aan de DGV. De levensbeschouwelijke genootschappen hebben hier een duidelijke en cruciale rol te vervullen. De mogelijkheid dat iemand zonder ambtelijke bevoegdheid aan het werk zou gaan is, anders dan in een zorgorganisatie, binnen Justitie ondenkbaar. In die lijn is het ook van het grootste belang om tot een zo compleet mogelijk scala aan levensbeschouwelijke genootschappen te komen. Daar is de afgelopen jaren hard aan gewerkt. Behalve de traditionele joodse, christelijke en humanistische denominaties is in de DGV recent ook de islamitische, hindoeïstische en boeddhistische levensbeschouwing opgenomen. Er is met andere woorden gekozen voor een zo pluriform mogelijk model, waarin de

[4] *De interpretatie van het besturingsmodel Geestelijke Verzorging bij Justitie*, 15 november 2006. Steller: Prof.Dr. A.H.M. van Iersel, Hoofdaalmoezenier. Goedgekeurd door de Minister van Justitie op 21 november 2006.

identiteiten van de verschillende denominaties behouden en geprofileerd worden [5], en waarin alle levensbeschouwelijke partners meesturen in de DGV.
De DGV bestaat dan ook uit 7 levensbeschouwelijke 'zuilen', waarin steeds een denominatief Hoofd leiding geeft aan de geestelijk verzorgers van de eigen denominatie. De directeur van de DGV is alleen ambtenaar, en heeft geen levensbeschouwelijke binding. GV-ers worden binnen de eigen denominatie geworven en geselecteerd, en vervolgens wordt hen door het eigen denominatieve hoofd een standplaats toegewezen in een van de inrichtingen. Ieders leidinggevende zetelt in Den Haag. Werkoverleg, intervisie en studiedagen vinden plaats binnen de eigen denominatie.
Enkele jaren terug zijn de werkzaamheden van de geestelijk verzorgers omschreven in 7 verschillende diensten: intake, ambulant werk, individuele gesprekken, groepsgesprekken, kerk-, gebeds- en bezinningsbijeenkomsten, bijzondere bijeenkomsten en bijstaan in crisissituaties. Elke dienst is beschreven naar doelstelling, kwaliteit, doelgroep, activiteiten en tijdsbeslag. Deze dienstenspecificatie geldt tevens als een soort contract tussen DGV en inrichting: deze diensten mogen en moeten uitgevoerd worden door de GV-ers binnen de inrichting. Wat betekent dit alles nu voor de organisatie van de geestelijke verzorging op niveau van de inrichting?

4. Samenwerking op inrichtingsniveau

Denominatieve werkverdeling

We hebben gezien dat binnen elke denominatie territoriaal gewerkt wordt: de standplaatsen worden verdeeld tussen de geestelijk verzorgers. Tussen de denominaties, op niveau van de inrichting wordt echter categoraal gewerkt: elke geestelijk verzorger richt zich in principe op de cliënten die zich aansluiten bij de levensbeschouwing van die geestelijk verzorger.
Voor GV-ers betekent dit dat zij binnen de gedetineerdenpopulatie in de inrichting steeds hun 'eigen' cliënten moeten opzoeken, die verspreid zijn over verschillende afdelingen en soms ook verschillende complexen of inrichtingen. Voor gedetineerden betekent dat dat zij regelmatig verschillende GV-ers op hun afdeling zien verschijnen, van wie zij zich een beeld moeten vormen zodat zij kunnen kiezen of en met wie zij contact willen hebben.
Voor het personeel op de afdelingen betekent het dat er heel regelmatig verschillende geestelijk verzorgers over de vloer zijn, die allemaal aanspreekbaar zijn voor een deel van de bewoners, hoewel het niet altijd duidelijk is wie bij wie hoort.

Tegengaan van 'shoppen'

U kunt zich misschien voorstellen dat dit in een justitiële omgeving omgeven moet worden met nogal wat administratie en regels. Temeer omdat binnen de DGV het beleid gevoerd wordt, dat elke cliënt slechts van de diensten van één GV-er gebruik mag maken. Dit wordt 'integraal werken' genoemd. Dat wil bijvoorbeeld zeggen dat wie naar de gebedsbijeenkomst van de imam gaat, niet geacht wordt voor individuele begeleiding bij de pastor of de humanist aan te kloppen. Niet alle gedetineerden houden zich aan deze regels. Zo zijn er nogal wat gedetineerden die ondanks de regelgeving 'dubbelen'. Vaak wordt dit aangeduid met de wat denigrerende term 'shoppen'. Hoewel het in de justitiële context belangrijk is om rekening te houden met manipulatieve strategieën, waarbij collega's tegen elkaar uitgespeeld kunnen worden en keuzes gemaakt worden op instrumentele gronden, spelen er vaak nog allerlei andere zaken mee in de weigering van gedetineerden zich bij één GV-er te houden. Het is

[5] Dit is expliciet opgenomen in de missie en visie van de DGV: '[…] Vanuit verschillende geloofs- en levensovertuigingen richten wij ons met een pluriform, denominatief aanbod op alle mensen die justitieel zijn ingesloten […]'.

zaak daar vanuit het GV-team gezamenlijk een oogje op te houden. Een en ander vraagt een gedegen intake, registratie en afstemming tussen de GV-ers in de inrichting. Dat is echter nog niet overal goed van de grond gekomen en het zorgt geregeld voor onduidelijkheden: 'Wie van de collega's heeft contact met deze cliënt? Hé, komt hij ook bij jou in de gespreksgroep? Bij mij ook!' Sommige GV-ers kunnen zich goed vinden in deze manier van de verdeling van het werk, anderen hebben er de grootste moeite mee om gedetineerden te moeten registreren, controleren en eventueel weigeren bij een activiteit. 'Bij mij is iedereen welkom, ik ga niet selecteren bij de deur van het stiltecentrum', is een vaak gehoorde uitspraak. Het zal duidelijk zijn dat samenwerking binnen het team, en een eenduidige en heldere aanpak erg belangrijk zijn. Dit is echter niet altijd even gemakkelijk te realiseren.

Voorkeursmetingen
Gekoppeld aan het systeem van integraal werken is een voorkeursmeting onder gedetineerden ontwikkeld. Jaarlijks wordt aan een representatieve steekproef van gedetineerden de vraag voorgelegd of zij behoefte hebben aan geestelijke verzorging, en zo ja, van welke levensbeschouwelijke kleur. Het is de bedoeling dat op termijn de uitkomsten van deze metingen leidend zullen worden voor de formatieomvang van de verschillende denominaties. Er wordt gemeten op niveau van alle inrichtingen samen. In principe wordt zo een sluitend systeem neergezet, waarbij GV voor iedereen in de gewenste kleur verkrijgbaar is, en het aantal geestelijk verzorgers van elke kleur afgestemd is op de vraag onder de gedetineerden. Desalniettemin is het voor de GV-ers verleidelijk de voorkeursmeting te interpreteren als een soort verkiezingen, waarvoor je maar beter campagne kunt voeren, omdat wie er slecht uitkomt weet dat zijn eigen baan of die van zijn denominatieve collega's op de tocht staat. GV-ers binnen justitie zijn niet gewoon collega's, maar minimaal concullega's.
Als GV –team op de werkvloer probeer je gezamenlijk die druk te weerstaan, en steeds in het belang van de gedetineerden te handelen en samen te werken.

Overleg met de inrichtingsdirectie
Er is nog een ander punt waarop het GV-teamverband belangrijk is. Dat betreft de samenwerkingsrelatie met de inrichtingsdirectie. In deze relatie spelen twee zaken een rol: ten eerste de randvoorwaarden die de inrichting de GV biedt om haar werk te kunnen doen. Hierboven zijn al een aantal aspecten hiervan aan bod geweest: de toegang tot gedetineerden, instructie van personeel bij het mogelijk maken hiervan en bij het faciliteren van de veiligheid van de GV-er, maar ook hele praktische zaken als het budget voor de GV, kantoorruimte, toegangspassen en sleutels, PC's en printers. Het belang van het optrekken als team is hierin evident. Het tweede punt dat in overleg met de inrichtingsdirectie aan de orde komt is veel inhoudelijker van aard. Het betreft de humaniteit van het detentieklimaat. In de visie van de DGV is opgenomen dat GV-ers hieraan een essentiële bijdrage willen en kunnen leveren. Idealitair betekent dat dat er regelmatig overleg met de Directie is, waarbij de concrete bevindingen van de GV-ers rondom humaniteit aan de orde komen. GV-ers kunnen door hun positie informatie en perspectieven aandragen die normaal gesproken minder of niet op de directietafel terecht komen. Als er constructief met elkaar overlegd en gewerkt wordt, kan dat concrete verbeteringen van de humaniteit opleveren. De GV wordt dan steeds vaker en ook in een vroeger stadium betrokken bij zaken die in de inrichting spelen.

> *Er is een grote verhuizing van gedetineerden gepland. Een aantal cellen blijkt niet goed beveiligd te zijn en deze moeten aangepast worden. Alle gedetineerden die daar verblijven moeten naar andere cellen overgebracht worden. Het is een flinke operatie die heel wat onrust kan doen ontstaan, omdat het niet mogelijk is op korte termijn met individuele wensen van mensen voor wat betreft celgenoten en verblijfsafdeling*

rekening te houden. Een afdelingshoofd belt het GV-kantoor, met de vraag of er GV-ers zijn die op de afdeling willen zijn tijdens de hele procedure, om mensen op te vangen die boos en teleurgesteld zijn en te voorkomen dat conflicten escaleren. Een andere afdeling kiest voor een terughoudende opstelling: alsjeblieft niet te veel mensen op de vloer, dat geeft alleen maar onrust. GV-ers die zich melden bij die afdeling wordt verzocht op een ander, rustiger tijdstip terug te komen.
Achteraf wordt de gang van zaken besproken met de Directie. De GV-inzet heeft naar ieders tevredenheid gewerkt op de eerste afdeling. Afgesproken wordt dat in voorkomende gevallen ook door andere afdelingshoofden gebruik gemaakt zal worden van de diensten van de aanwezige GV-ers.

Soms komt dat echter niet goed van de grond. Dan kan er een praktijk ontstaan, waarin individuele GV-ers alleen naar aanleiding van incidenten bij de Directie binnenlopen. Het incident is dan het gespreksonderwerp en de GV-er vervalt gemakkelijk in de rol van aanklager: 'Dit mag zo niet gebeuren!'. In het beste geval wordt het incident in onderling overleg opgelost, in een vervelender scenario wordt of de GV-er afgeserveerd, of er worden maatregelen genomen tegen andere betrokkenen, wat het vertrouwen onder het personeel in de GV niet ten goede komt. De structurele preventie van incidenten en de signalen die deze incidenten vormen van wat er in de inrichting gaande is, verdwijnen onder tafel. De GV verliest daarmee een belangrijke mogelijkheid om de eigen missie en visie waar te maken.

Samenwerking in het GV-team, mogelijkheden en beperkingen
De samenwerking op teamniveau kent binnen de structuur van de DGV nogal wat voetangels en klemmen. Daarin spelen een aantal organisatorische factoren een rol, die verbonden zijn met de gekozen constructie van duaal en paritair bestuur, pluriformiteit, een denominatieve werkverdeling en integraal werken.
Ten eerste wordt er door het streven naar pluriformiteit veelal parttime gewerkt en zijn er ook veel GV-ers die in meerdere inrichtingen werken. Het is niet altijd vanzelfsprekend dat teamleden elkaar ook daadwerkelijk tegenkomen in de inrichting. De werktijden liggen vrij vast, als gevolg van de strakke dagprogramma's in de inrichtingen en de tijden die daarin opgenomen zijn voor vaste GV-activiteiten.
Daarnaast heeft elke GV-er in het team zijn eigen denominatieve leidinggevende. Als er zaken spelen in de inrichting die de bevoegdheid of expertise van de individuele GV-ers overstijgen, wordt dat aan meerdere leidinggevenden gecommuniceerd, die bovendien ver van de werkvloer verblijven. Niet zelden komen onderling van elkaar verschillende instructies terug.
De teamsamenstelling is, behalve dat die denominatief pluriform is, toevallig. Teamleden zijn doorgaans niet betrokken bij de selectie van een nieuwe geestelijk verzorger, en nog minder als die van een andere denominatie is. Wie er aangesteld wordt, is een verrassing. Als er problemen rijzen in een team, is er niemand buiten het team die dat waarneemt en in staat is het team daarbij te ondersteunen. Conflicten kunnen in principe toegedekt worden en eindeloos voortduren, maar ook exploderen en leiden tot beschadiging.
Tot voor kort was er geen gezamenlijke aansturing of ondersteuning van de samenwerking op lokaal niveau. Recent is per inrichting een contactpersoon vanuit het landelijk bureau aangewezen om bij voorkomende problemen ondersteuning te verlenen. Deze functionaris komt in principe minstens één maal per jaar langs. Dit kan, mits met voldoende zorg geïmplementeerd, een verlichting vormen.
Binnen de GV-teams wordt wisselend gereageerd op de situatie. Het is een kwetsbare constructie. Het is vrij gemakkelijk voor een individuele GV-er om zich aan de samenwerking te onttrekken, om wat voor reden dan ook. Soms is door de combinatie van persoonlijkheden

of opvattingen over het werk samenwerking nagenoeg onmogelijk. Soms is het vertrek van een verbindende persoon binnen het team of de binnenkomst van een controversieel iemand aanleiding voor het ineenstorten van de samenwerkinsgrelaties. Het kan ook gaan om een beleidswijziging of –aanscherping vanuit DGV-centraal, of een veranderingsproces binnen de inrichting, dat de posities weer door elkaar schudt. Dan trekt ieder zich terug op zijn eigen levensbeschouwelijke burcht en hoedt de eigen kudde. Zelfs teamoverleg vindt dan niet of nauwelijks plaats. Onnodig te zeggen dat dit ten koste gaat van cliënten en de bijdrage die de GV in de inrichting kan leveren.
Gelukkig erkennen veel teams en individuele geestelijk verzorgers de noodzaak van samenwerking en investeren zij daar ook in. Sommige teams stellen een onderling gekozen coördinator aan of maken goede afspraken waar iedereen zich aan wil houden. Als dat lukt is dat een bron van energie en werkplezier, en wordt de pluriformiteit die gerealiseerd wordt een enorme meerwaarde, ook voor de geestelijk verzorgers in kwestie.

Zorg en Justitie revisited
Het beeld van verschillen van de geestelijke verzorging in justitiële context ten opzichte van de situatie in de zorg wordt door de organisatorische context in ogenschouw te nemen veel genuanceerder. Het zijn niet alleen de cliëntenpopulatie en de thema's die zij inbrengen die verschillen. Geestelijke verzorging in justitiële context biedt een aantal eigen uitdagingen en opdrachten. Een eerste is het opbrengen van de vastberadenheid om je niet door allerlei organisatorische en strategische bewegingen af te laten leiden van de kern van je werk: geestelijke zorg verlenen aan cliënten. Een gevoelig ego is lastig in dit werk, deuken loop je in no time op. Ook daarin is dus werk aan de winkel. Verder is het van belang gezegend te zijn met een grote gedrevenheid om samen te werken, en de bereidheid om daar keer op keer opnieuw in te investeren en hard voor te werken. De ander willen bereiken, ook al bevindt die zich in een andere positie dan jij, en al zijn jullie belangen wellicht bij tijd en wijle tegengesteld, is eigenlijk waar het steeds om gaat, zowel in relaties met cliënten als met medewerkers en collega's. Deze thema's ken ik in principe ook in de zorgcontext, maar in de justitiële omgeving komen ze veel pregnanter naar voren.
Levensbeschouwelijk gezien zijn er twee belangrijke verschillen. Ten eerste is er, veel meer dan in de zorg, het belang van het profileren van de eigen identiteit van de geestelijk verzorger. Je cliënten kennen je niet als geestelijk verzorger, maar als pastor, predikant, rabbijn, humanist, imam, pandit of boeddhist. Je profiel en je presentatie is in eerste instantie die van je eigen levensbeschouwing, niet van de dienst die je aanbiedt. Je moet een verhaal hebben, over wie je bent, waar je voor staat, dat de ander uitnodigt contact te maken en te vertellen of onderzoeken waar hij zelf staat. Het is echter niet de bedoeling met je eigen verhaal te zenden, te bekeren, of te verkondigen. Daartussen balanceer je. In de reflectie op het werk, in intervisie en verdieping, is de eigen levensbeschouwing daardoor veel uitgesprokener aanwezig dan in dezelfde soort praktijken in Geestelijke verzorging in de zorg. Hoewel ik dat geregeld heel lastig heb gevonden, omdat veel van onze professionaliteit juist gericht is op het terughouden van de eigen overtuigingen ten gunste van de ruimte van de cliënt, ervaar ik het toch ook als verrijkend. Het dwingt me te expliciteren van waaruit ik werk en dat te relateren aan de geïnstitutionaliseerde traditie van mijn eigen levensbeschouwing.
Ten tweede is er de pluriformiteit in het team geestelijk verzorgers waarmee je te maken krijgt. In de meeste zorginstellingen komen we niet veel verder dan christelijk en humanistisch geestelijk werk. Er zijn wel incidentele contacten met vertegenwoordigers van andere denominaties, maar echt intensieve contacten veel minder. Die biedt de justitiële context wel. Voor wie daar open voor staat zijn soms hele mooie gesprekken en doorkijkjes mogelijk, waarbij het gemeenschappelijke mens-zijn ervaren kan worden tegelijkertijd met

het verschil in taal en traditie. Dat maakt me ook sensitiever voor de verhalen van cliënten die getuigen van een andere traditie dan de mijne.
Diezelfde pluriformiteit is ook beschikbaar voor onze cliënten. Persoonlijk vind ik dat een enorme winst ten opzichte van de situatie in de meeste zorginstellingen, waarbinnen onze cliënten het met de traditionele Hollandse levensbeschouwingen moeten doen. Tegelijkertijd vind ik het dan ook zeer pijnlijk dat we onze cliënten binnen Justitie meteen een andere strakke beperking opleggen: je mag je maar in één traditie tegelijkertijd bewegen. Gelukkig is er op niveau van de inrichting, mits er binnen het team goed samengewerkt wordt, de ruimte om in het belang van cliënten hiervan af te wijken. Echte zoekers moeten kunnen zoeken, en zich kunnen voeden, schuren en meten aan een diversiteit van bronnen. Het gaat tenslotte om mensen, om deze mensen die wij de vrijheid garanderen om zelf hun eigen levensbeschouwing te bepalen.

5. Consequenties voor het beroep

De beroepsstandaard van de VGVZ definieert Geestelijke verzorging als

> *De professionele en ambtshalve begeleiding van en hulpverlening aan mensen bij zingeving aan hun bestaan, vanuit en op basis van geloofs- en levensovertuiging en de professionele advisering inzake ethische en/of levensbeschouwelijke aspecten in zorgverlening en beleidsvorming. (VGVZ, 2002)*

In hoeverre is deze definitie ook van toepassing op geestelijk verzorgers bij Justitie? Ik constateer verschillen op drie punten.

Professioneel en ambtshalve
In vergelijking met de situatie in de zorg neemt de professionalisering bij Justitie andere vormen aan. Ten eerste is er in het profiel van de justitiële GV-er een veel grotere nadruk op de ambtelijkheid. Dat komt tot uiting in de naamgeving, de invloedrijke rol van de zendende instanties, de denominatieve en integrale werkwijze, en het belang dat wordt gehecht aan diensten en vieringen. Als er weinig uren GV beschikbaar zijn, dan is het vormgeven van een viering de eerste vereiste.
De discussie over professionaliteit heeft zich bij Justitie toegespitst op twee terreinen. Het eerste is een versneld professionaliseringstraject voor de GV-ers van de niet-traditionele denominaties. Er wordt intensief gewerkt aan het tot op academisch niveau opleiden van islamitische, hindoeïstische en boeddhistische geestelijk verzorgers. Daarbij wordt met name ook gelet op de professionele vorming en vaardigheden die nodig zijn voor het vak geestelijk verzorger, zoals reflectieve en hermeneutische vaardigheden, gesprekstechnieken, biografisch werk etcetera.
Het andere terrein waarop aan professionalisering gewerkt is, is de bedrijfsmatige inbedding en doordenking van de geestelijke verzorging. Zo is in de laatste jaren de besturingsfilosofie doordacht, is de constructie met 7 denominaties gevormd, zijn de uit te voeren diensten beschreven en genormeerd, wordt er geregistreerd hoeveel diensten er uitgevoerd worden en zijn er nog een aantal andere maatregelen op het terrein van de bedrijfsvoering genomen. In vergelijking met de situatie in de zorg is de GV binnen justitie daarmee uitvoerig bedrijfsmatig beschreven en ingekaderd. Veel GV-ers binnen de zorg zullen waarschijnlijk gruwen van een dergelijk administratief en bureaucratisch keurslijf. Binnen de justitiële inrichtingen levert het echter ook een verheldering op van de positie en bijdrage van de GV,

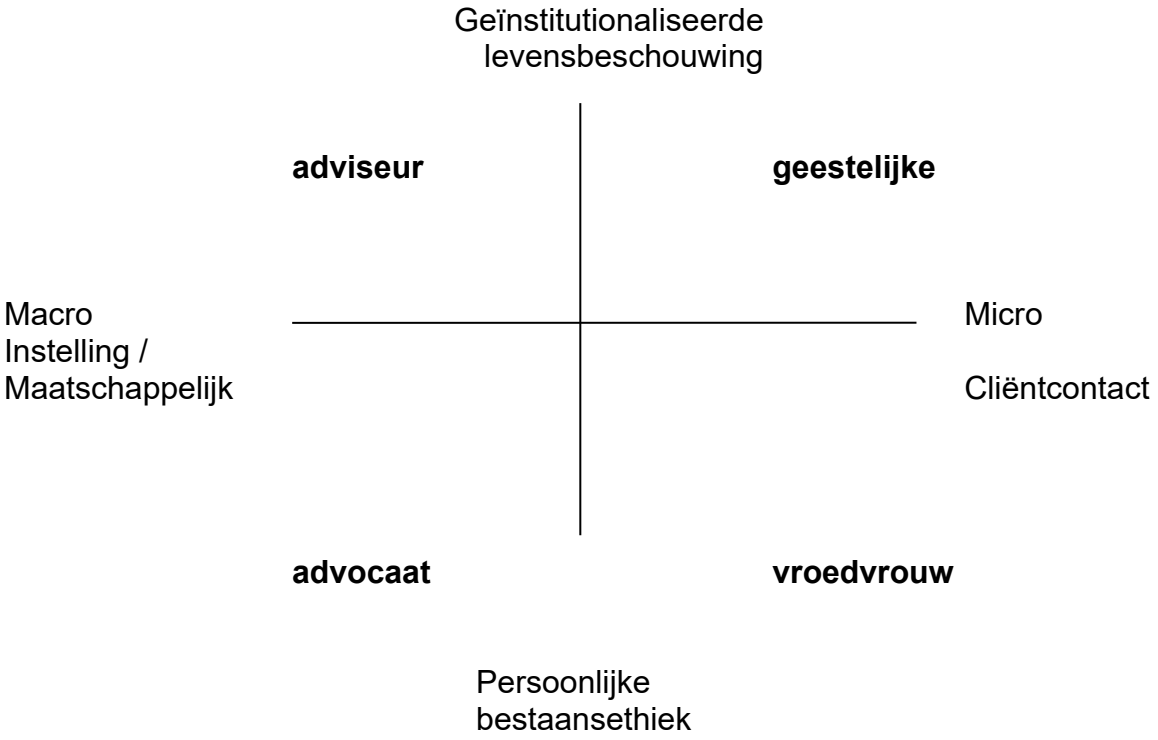
hetgeen in een ambtelijke organisatie als het Ministerie van Justitie wellicht noodzakelijk is voor het voortbestaan van het vak.
Binnen justitie lijkt echter daardoor een inhoudelijke discussie over de professionaliteit van de geestelijke verzorging slechts binnen de denominaties plaats te kunnen vinden. Een discours over een gemeenschappelijke inhoudelijke professionaliteit, zoals die in de zorgcontext wel plaatsvindt[6], ontbreekt.

Op basis van geloofs- en levensovertuiging
Ook in de manier waarop op basis van geloofs- en levensovertuiging gewerkt wordt tekent zich een verschil af tussen de justitiële en de zorg GV-er. De VGVZ maakt in haar meerjarenbeleidsplan melding van een ontwikkeling zoals die door de WRR beschreven is, waarbij religie en levensovertuiging steeds persoonlijker ingevuld worden, en steeds minder bepaald worden door levensbeschouwelijke instituties. Dat betekent ook voor GV-ers in de zorg dat hun profiel verschuift van vertegenwoordiger van een dergelijke institutie naar een persoonlijk geïnspireerde en breed geïnformeerde gesprekspartner. De VGVZ geeft aan dat deze ontwikkeling niet voor alle GV-ers en ook niet voor alle cliënten geldt, maar onderschrijft wel de globale verschuiving op zich.[7]
Justitiële GV legt een accent dat daar bijna diametraal tegenover staat. Hier wordt juist teruggegrepen op de geïnstitutionaliseerde levensbeschouwing. Van de GV-ers wordt verwacht dat zij zich als zodanig profileren en van de cliënten dat zij zich hierin voegen.

Advisering in primair proces en beleid
Ook voor wat betreft de adviesrol van de GV-er bestaan er verschillen tussen de justitiële en de zorg GV-er. De zorg GV-er heeft met de vaststelling van de beroepsstandaard van de VGVZ een expliciete adviesrol op niveau van de organisatie op zich genomen. Dit adviseurschap krijgt in toenemende mate vorm in formele deelname aan bijvoorbeeld ethische commissies, moreel beraad, gastdocentschappen in klinische lessen, intervisie van uitvoerend personeel etcetera. Voor de justitiële GV-ers is de formele adviesrol veel kleiner. Een enkele keer participeert een GV-er in een justitiebreed project, als het bijvoorbeeld om integriteit gaat. De adviesrol van de justitiële GV-er krijgt veeleer vorm in informele netwerken.

Eén model, vier rollen
Kunnen we deze verschillen zien binnen een en hetzelfde beroepsprofiel, en wat betekent dat voor de manier waarop we het beroep geestelijk verzorger omschrijven?
Ik zal nu een poging doen beide vormen van Geestelijke verzorging te integreren in één model. De verschillen hierboven overziend, zijn er twee belangrijke assen waarop beide vormen van elkaar verschillen. Allereerst is er de as van de persoonlijke bestaansethiek versus de geïnstitutionaliseerde levensovertuiging. Daarnaast is er de as die de focus van de geestelijk verzorger op cliënt of context laat zien. Enerzijds is er het microniveau van het cliëntcontact, anderzijds het macroniveau van de instelling of nog breder, de maatschappelijke kaders waarbinnen de zorg plaatsvindt.
Met beide assen vorm ik een model waarin ik vier rollen van de geestelijk verzorger kan beschrijven.

[6] Ik denk daarbij bijvoorbeeld aan het debat over levensbeschouwelijke diagnostiek en over de presentiebenadering.
[7] Meerjarenbeleidsplan VGVZ, Visie op de jaren 2009 – 2013 pp 6-7

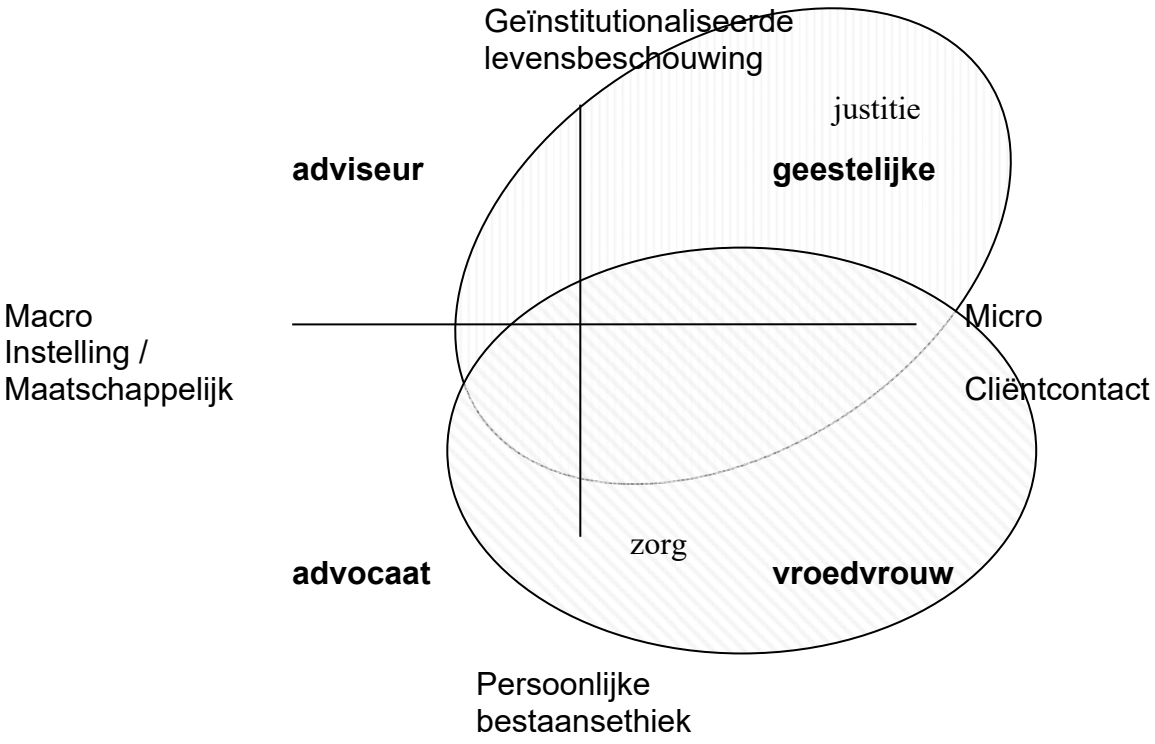

De geestelijk verzorger als **geestelijke** weerspiegelt de traditionele ambtsopvatting: de GV-er treedt op als representant van het levensbeschouwelijk genootschap, op het terrein van het cliëntcontact. Hij representeert een bepaalde traditie, voert vanuit die traditie rituelen uit en gaat voor in gebed en viering.
De geestelijk verzorger als **vroedvrouw** is de gesprekspartner die de cliënt ondersteunt bij het ontwikkelen van steeds nieuwe persoonlijke zingevingskaders, persoonlijk geïnspireerd en puttend uit een brede deskundigheid in zingevingstradities en –processen.
In de **adviseur**srol maakt de geestelijk verzorger gebruik van algemeen aanvaarde ethische en levensbeschouwelijke noties om een bijdrage te kunnen leveren aan wezenlijke maatschappelijke en organisatievraagstukken.
Als **advocaat** treedt de geestelijk verzorger op als belangenbehartiger of spreekbuis van zijn cliënt(en).
Deze vier rollen worden in beide contexten, justitie en zorg, door de GV-ers vervuld, maar in contextafhankelijke combinaties en praktijken.

Geestelijke verzorging in de zorg
Aan de kant van het cliëntcontact wordt, zoals onder andere blijkt uit de analyse van de VGVZ zelf, de nadruk gelegd op het terrein van de vroedvrouw. De rol van de geestelijke is in belang afgenomen onder invloed van maatschappelijke veranderingen. De grote professionalisering in de geestelijke verzorging heeft eveneens plaatsgevonden op het terrein van de vroedvrouw. Voor zover er sprake is van geïntegreerd werken, is het voor de geestelijk verzorger in de zorg mogelijk de rol van advocaat op zich te nemen in samenwerkingsrelaties met diverse andere professionals. De adviseursrol komt met name op instellingsniveau tot uiting. Op niveau van de samenleving lijkt de adviseursrol de GV-ers in de zorg niet zo te liggen. Zij organiseren zich via de VGVZ, maar richten zich daarbij met name op de bescherming van de eigen positie van de GV. De stem van GV-ers komt relatief weinig tot uiting in maatschappelijke debatten, zoals bijvoorbeeld over de gevolgen van de marktwerking in de zorg.

Al met al ligt de nadruk op de onderkant van het schema. Dat is in lijn met de ontwikkelingen in de samenleving en de zorg.

Geestelijke verzorging in de justitiële context
In de justitiële context krijgt de geestelijke naar verhouding meer nadruk dan in de zorg. Het belang dat gehecht wordt aan de ambtelijke binding, aan rituelen en vieringen is daar een uitingsvorm van, naast de ambtelijke functiebenamingen en aanspreektitels van de geestelijk verzorgers en de denominatieve en integrale werkwijze. Daarnaast krijgt de rol als vroedvrouw wisselend vorm, afhankelijk van de traditie binnen de denominaties. Zo profileren de humanisten zich met name op deze rol, en de moslims veel minder. De vroedvrouwrol is dan ook minder geprofessionaliseerd in de justitiële context. De rol als advocaat krijgt in de juridische context van de justitiële inrichting veel aandacht, echter in vergelijking met de zorgsituatie meer op basis van incidenten, en minder in geformaliseerde samenwerkings- en overlegsituaties. Binnen de justitiële inrichtingen komt de adviesrol niet goed tot zijn recht. Wel wordt via de eigen levensbeschouwelijke organisaties gewerkt aan bijdragen aan maatschappelijk debat en politieke lobby, wanneer het justitiële beleid raakt aan moreelpolitieke thema's. Een goed voorbeeld hiervan is de stellingname van verschillende levensbeschouwelijke organisaties ten aanzien van de vreemdelingenbewaring.

Geestelijke verzorging: één beroep, één register, één beroepsvereniging?
Ik vul het model nu aan met de mate waarin in beide werkvelden de verschillende rollen ingevuld worden. We zien dat beide vormen van GV elkaar overlappen, maar ook een duidelijk eigen profiel hebben.

Eén beroep dus, maar het gezamenlijk profiel is breder dan dat van de afzonderlijke delen. Wanneer de VGVZ het lidmaatschap van haar vereniging of de SKGV haar register open zou willen stellen voor de justitiële geestelijk verzorgers, hoort daar tevens een verbreding van het beroepsprofiel bij. Het is goed mogelijk dat dit tot nieuwe debatten leidt, met name over het belang of de noodzaak van een centrale rol als geestelijke of als vroedvrouw in het kader van de professionaliteit van de geestelijke verzorging. De professionaliseringsslag die in de zorg al gemaakt is, verliest door een dergelijke verbreding haar vanzelfsprekendheid. Er zal gesproken moeten worden over andere vormen van professionalisering, meer bedrijfsmatig, meer geïntegreerd met het ambt, loyaler aan de levensbeschouwelijke genootschappen en duidelijker levensbeschouwelijk gekleurd. Dat zou voor beide partijen een frisse blik en vruchtbare nieuwe inzichten op kunnen leveren.
In die ontwikkeling zitten echter ook nogal wat voetangels en klemmen opgesloten. Ik noem er één: de justitiële GV-ers hebben allemaal dezelfde werkgever. Als zij en masse lid zouden worden van de VGV(Z) loopt de beroepsvereniging met de discussie over professionalisering van de GV de kans het strijdtoneel te worden van spanningen tussen centraal en decentraal niveau in de justitiële DGV, waaraan de levensbeschouwelijke genootschappen nauw verbonden zijn.
Tegelijkertijd is het ideaal van één beroepsvereniging voor geestelijk verzorgers cruciaal voor de bescherming van het beroep. Een register dient open te zijn voor alle beroepsbeoefenaren wil het een realistische kwaliteitsgarantie kunnen bieden.
De uitbreiding van de VGVZ en het SKGV staat of valt bij het debat over de verdere professionalisering van de geestelijke verzorging. Alleen als dit op een vruchtbare manier gevoerd wordt, en voor alle partijen leidt tot meer ruimte in het vormgeven van diversiteit in het beroepsprofiel, zal een dergelijke uitbreiding ook daadwerkelijk tot versterking van de beroepsgroep kunnen leiden.

Personalia
Marjo van Bergen (1959) werkt als humanistisch raadsvrouw bij de Dienst Geestelijke Verzorging binnen de Dienst Justitiële Inrichtingen van het Ministerie van Justitie. Zij werkte in detentie- en uitzetcentra voor vreemdelingenbewaring en in een vrouweninrichting. Daarvoor was zij werkzaam als geestelijk verzorger in de ouderenzorg. Zij combineerde haar werkzaamheden als geestelijk verzorger met een coachings- en adviespraktijk en publiceert regelmatig over haar werk.

Literatuuropgave

Bergen, Marjo van. Dialogisch werken in de grensstreek. Humanistisch Geestelijk Werk in de vreemdelingenbewaring. In: *Tijdschrift voor Humanistiek, themanummer Culturele Diversiteit*, nr. 40 jaargang 10, december 2009

Bergen, Marjo van. Een Ja-zegger worden. Bestaansbevestiging en levensbeaming in Geestelijke Verzorging. In: *Handelingen, Tijdschrift voor Praktische Theologie. Themanummer Het leven ontvangen. Praktijken en reflecties.* 36ste jaargang, 2009 nummer 4.

Bergen, Marjo van, Coby Venema, Marijke van der Weerd e.a.. *Gaan staan waar het wringt. HGV in vreemdelingenbewaring methodisch uitgewerkt.* Interne notitie HGV Justitie, werkgroep vreemdelingenbewaring, december 2007

Bergen, Marjo van. Het ritme van stollen en smelten. Levensbeschouwelijke inbreng van geestelijk verzorgers in begeleidingscontacten. In: *Tijdschrift voor Geestelijke Verzorging*, nr. 38, jaargang 9 februari 2006

Dienst Geestelijke Verzorging. *Omdat het om mensen gaat*. Informatiebrochure Dienst Geestelijke Verzorging, Dienst Justitiële Inrichtingen, Ministerie van Justitie, juni 2009.

Dienst Geestelijke Verzorging. *Documenten en richtlijnen met betrekking tot geestelijke verzorging binnen justitiële inrichtingen.* Februari 2009.

Dijk, A. van (red.), W. van Beek, H. Motzki en K. Wagendonk. *Raad in religies. Raadvragen en –geven in enkele religieuze tradities, speciaal in multi-religieus Nederland*. Zoetermeer: Boekencentrum, 1995.

Dijk, A.M.G. van *De Hindoe pandit als geestelijk verzorger in Nederlandse zorginstellingen. Achtergonden, ontwikkelingen en profielen*. Budel: Damon, 1998.

De interpretatie van het besturingsmodel Geestelijke Verzorging bij Justitie, 15 november 2006. Steller: Prof.Dr. A.H.M. van Iersel, Hoofdaalmoezenier. Goedgekeurd door de Minister van Justitie op 21 november 2006.

Köse, Adem (ongedateerd) *Islamitische geestelijke verzorging Dienst GV AMC. Verslag van een eerste verkenning*. AMC, Amsterdam,.

Kunneman, Harry (1996) De toekomst van de geestelijke zorg: leren op twee benen te staan. Over algemeen-bijzondere geestelijke zorg. In: Jaap Doolaard (red) *Handboek Geestelijke Verzorging in zorginstellingen*, Kampen: Kok ,pp 336-342

J.H.M. Mooren &W. Smeenk (red.) *Rapport van de Commissie Ambtelijke Binding van de VGVZ.* 2009.

Nauer, Doris (2004) *Van geestelijke verzorging naar christelijke zielzorg. Pleidooi voor een hedendaags zielzorgconcept*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar Praktische Theologie / Poimeniek aan de Theologische Faculteit Tilburg op vrijdag 19 maart 2004. Tilburg: Theologische Faculteit Tilburg.

Nederlandse zorg Federatie (1994) *Kleur bekennen. Een veranderende geestelijke verzorging in een multi-culturele gezondheidszorg*. Utrecht: NZF.

Penitentiaire Beginselen Wet. http://www.st-ab.nl/wetten/0230_Penitentiaire_beginselenwet_Pbw.htm

VGVZ. *Beroepsstandaard voor de Geestelijk Verzorger in Zorginstellingen*. VGVZ-cahiers 2, 2002/

VGVZ. Themanummer Product of Passie? *Tijdschrift voor Geestelijke Verzorging,* VGVZ, 7e jaargang, juli 2004, nummer 32

VGVZ. *Meerjarenbeleidsplan VGVZ, Visie op de jaren 2009 – 2013*
http://www.vgvz.nl/userfiles/files/nieuws/Meerjarenbeleidplan%20VGVZ%20%202009%20-%202013.pdf